

Αύγουστος 1949

Η ΠΙΟ ΣΗΜΑΝΤΙΚΗ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ της ζωής μου συνέβη τελείως αναπάντεχα, ένα δειλινό το καλοκαίρι του 1949, λίγο πριν κλείσω τα δεκαπέντε. Είχα περάσει την ημέρα μου στη θάλασσα, με τη βάρκα μου το Παπί, στους κολπίσκους της απόκρημνης ακτής μας, εξερευνώντας τα ρηχά νερά. Το μεσημέρι έφαγα πεταλίδες που ξεκολλούσα απ' τα βράχια, και αχινούς που με είχε μάθει ο πατέρας μου να τους ανοίγω και να τους καθαρίζω με τον σουγιά μου. Είχα φέρει μαζί μου, εκτός από νερό, ένα λεμόνι και μισή φραντζόλα ψωμί.

Αφού έκρυψα το Παπί στη σπηλιά του, πάνω απ' το χειμέριο κύμα –ακόμα και βρεμένο ζύγιζε μόνο μερικές οκάδες, και αρκετά εύκολα το σήκωνα στην πλάτη–, κουρασμένη και λίγο ζαλισμένη απ' τον ήλιο, άρχισα να ανηφορίζω προς το σπίτι, όχι απ' τον πλαϊνό καρόδρομο που θα με έφερνε στον κοινοτικό δρόμο και αποκεί στο σπίτι πιο άκοπα –σχεδόν μια ώρα αργότερα όμως– αλλά από το απαγορευμένο απότομο μονοπάτι των βράχων.

Τότε ήταν που άκουσα από ψηλά το τραγούδι του κηπουρού. Τι γύρευε εκεί, ανάμεσα στις ξερές ίριδες; Συνήθως τέτοια ώρα ήταν απ' την άλλη μεριά του σπιτιού, τη σκιερή, ποτίζοντας τα πειθαρχημένα δικά του παρτέρια και χτενίζοντας το χλωροπράσινο γκαζόν του ή αποκεφαλίζοντας άνθη που υποψιαζόταν ότι άρχισαν να γερνούν. Αποδών μεριά, στις ανώμαλες πεζούλες που ήταν οριοθετημένες ακανόνιστα με ριζωμένα και φερτά βράχια, σπάνια ερχόταν. Ο Daddy του είχε απαγορεύσει να ξεκάνει με τις μαγικές και βαθύτατα βλαβερές μεθόδους του την άγρια βλάστηση, ιδίως τις ίριδες, που απλώνονταν ανάμεσα στα βράχια, κρύβοντας περάσματα και πνίγοντας άλλα λιγότερο πεισματάρικα φυτά.

Ο πατέρας μου κι εγώ λατρεύαμε τις ίριδες. Ήταν οι δίχρωμες μοβ που οι χωρικοί έλεγαν κρίνους και οι υπόλοιποι τζερμάνικες. (Τη βοτανική ταυτότητά τους μου την είχε μάθει η θεία Ελένη, πάντα διά εικονογραφημένης αλληλογραφίας.) Ήταν στις δόξες τους μόνο για δυο, ίσως και τρεις, εβδομάδες, από του Ευαγγελισμού μέχρι τα μέσα Απριλίου, και όλες μαζί ανέδιδαν μια λεπτή, σχεδόν ανεπαίσθητη, γλυκιά ευωδιά, ιδίως όταν τις φέρναμε μέσα στο σπίτι. (Κόβαμε για βάζα μόνο όσες έσπαζε ο άνεμος.) Μετά τα πρωτοβρόχια φύτεωναν πρώτα τα γκριζοπράσινα σπαθωτά φύλλα τους που έφταναν το τελικό τους ύψος λίγο πριν πετάξουν τα κοτσάνια τους και ανθίσουν μερικούς μήνες αργότερα. Το καλοκαίρι ήταν σκέτη ασχήμια, με τα μισόξε-

ρα φύλλα να σπάνε και να γέρνουν προς όλες τις κατευθύνσεις, να σκύβουν και να πέφτουν, μαζεύοντας πούσια και ξερά χόρτα στις ρίζες τους.

Ο κηπουρός δεν άντεχε την ανυπάκουη βλάστηση, και όχι μόνο στο χώμα. Μια από τις πιο φρικιαστικές αναμνήσεις μου είναι να με σφίγγει ανάμεσα στα παχιά του γόνατα και να ζορίζει αγκομαχώντας μια λιγδιασμένη τσατσάρα μέσα απ' τα μπλεγμένα μαλλιά μου, γρατζουνώντας και τραβώντας σαν να τα ξεριζώνει. Και το χειρότερο: με σαλιωμένο αντίχειρα να μου συγυρίζει τα φρύδια. Θα ήμουνα τεσσάρων ή πέντε χρονών.

Ήταν άνθρωπος της συνήθειας και όριζε τον χρόνο του με αυστηρό τελετουργικό. Δεν είχε κανέναν λόγο να βρίσκεται στην κορυφή του μονοπατιού εκείνη την ώρα. Και μάλιστα χωρίς τα σκυλιά που ήταν η συνηθισμένη ακολουθία του. Όποιος κι αν ήταν ο λόγος που τον έφερε εκεί, η παρουσία του σήμαινε ότι έπρεπε να αλλάξω δρομολόγιο. Άλλο που δεν θα 'θελε, να μαρτυρήσει ότι ανέβηκα απ' το απαγορευμένο μονοπάτι. Έτσι αναγκαστικά κατευθύνθηκα προς έδαφος ακόμα πιο αυστηρά απαγορευμένο, ανάμεσα στα ξεριζωμένα λιθάρια της κατολίσθησης, στα στενά που οδηγούσαν στη σπηλιά.

Το μονοπάτι των βράχων είχε αποκλειστεί πολύ πριν γεννηθώ.

Στο τέλος του 19ου αιώνα, το σπίτι χτίστηκε βιαστικά κατά διαταγή του προπάππου μου Μάρκου Βοριά, για το πρώτο καλοκαίρι της γιαγιάς μου στο νησί ως δεκαοκτάχρονη νύφη. Η θέα του απλωνόταν στις 360 μοίρες: προς την απότομη βραχώδη δυτική ακτή του νησιού και το ανοιχτό πέλαγος απ' τη μια μεριά, τους διαδοχικούς λόφους της ενδοχώρας μέχρι την πόλη από την άλλη, με φόντο τα στενά και την Ήπειρο απέναντι. Προς τα βόρεια βλέπαμε τον Παντοκράτορα, και πίσω του, στην απέναντι ακτή, τα βουνά της Αλβανίας. Πιο κοντά, η θέα ήταν προς το χωριό μας, τους Μασκουλάδες, μισοσκαρφαλωμένο στον λόφο.

Άμεση πρόσβαση στη θάλασσα δεν υπήρχε. Ο Γάλλος αρχιτέκτων είχε συνεργαστεί μ' έναν «αρχιτέκτονα τοπίου», άγνωστη σχεδόν ειδικότητα εκείνον τον καιρό. Σε αυτόν ανατέθηκε να εξασφαλίσει το σχεδόν αδύνατο: την άνετη κάθοδο στη μικρή παραλία, εκατόν πενήντα μέτρα πιο κάτω.

Η απότομη πλαγιά δεν είναι εντελώς κάθετη παρά σε ελάχιστα μέρη. Τα βράχια δεν είναι στιλπνά — έχουν ανωμαλίες και πιασίματα, με αρκετές εσοχές που σχηματίζουν πεζούλια ή πατήματα κάθε τόσο. Υπάρχουν και σημεία όπου η κλίση είναι αρκετά αντιμετωπίσιμη. Το πρόβλημα είναι ότι ο γκρεμός δεν αποτελείται από μονοκόμματους «τοιχους» αλλά από τη συσσώρευση τεράστιων βράχων. Μοιάζουν σαν ερείπια γιγαντιαίων οχυρωματικών. Σίγουρα θα

υπάρχει κάποιος σωστός γεωλογικός όρος που θα το περιγράφει επακριβώς.

Ο «σύμβουλος» λοιπόν ήταν καλλιτέχνης κηποτέχνης και όχι μηχανικός. Μια στατική μελέτη θα είχε δείξει αμέσως ότι ο γκρεμός ήταν επικίνδυνος. Ο καημένος αυτός, δεξιότηχνης στη δημιουργία πολύχρωμων παρτεριών, όπως εκείνα που έφτιαξε στην προφυλαγμένη πλευρά του σπιτιού, πάσχισε να κατορθώσει το ακατόρθωτο. Εκμεταλλευόμενος τις εσοχές και τα κενά μεταξύ βράχων, σκάβοντας, σπάζοντας μεγάλα κομμάτια ακόμα και με δυναμίτη, έχτισε διακριτικά χαμηλά τοιχία στήριξης, μπαζωμένα με χαλίκι, που από μακριά χάνονταν στο τοπίο, φτιάχνοντας φυσικές πεζούλες που στηρίζαν ένα φαρδύ και αρκετά εύκολα βατό μονοπάτι, που με τα γνωστά ζιγκ ζαγκ των βουνίσσιων διαβάσεων, οδηγούσε από την κορυφή στην παραλία.

Για δυο τρία χρόνια όλα πήγαν καλά. Η γιαγιά μου με την «ακολουθία» της χοροπηδούσε ευτυχής ως κάτω για να κάνει το μπάνιο της, και για την επιστροφή σκαρφάλωνε στο σαμάρι με τις γαλαζοπράσινες χάντρες, στη ράχη του κυρ Μέντιου, του υποτίθεται λευκού γαιδάρου που ήρθε παραγγελία απ' την Κύπρο και τελικά είχε χρώμα βρόμικο μπεζ. Αγνωώντας το γκουπ γκουπ της ανάβασης, γελούσε με την παρέα της, κρατώντας χαριτωμένα ένα παρασόλ.

Η πρώτη κατολίσθηση συνέβη όταν ο Daddy ήταν μικρός. Έφτασαν στην αρχή του καλοκαιριού από την Αθήνα και

βρήκαν ότι ένα μεγάλο κομμάτι του μονοπατιού είχε υποχωρήσει και καταρακυλώντας είχε φράξει ένα χαμηλότερο κομμάτι. Αυτή τη φορά φώναξαν ειδικό μηχανικό, και τη δική του απόφαση ακόμα κι ο προπάππος μου ο σιορ Μάρκος, που αρέσκετο στο να κινεί βουνά, αναγκάστηκε να τη σεβαστεί. Ο γκρεμός ήταν ασταθής και εξαιρετικά επικίνδυνος. Έτσι όπως οι ογκόλιθοι ήταν συνδεδεμένοι με σκέτο χώμα, θα συνέχιζαν την κατακρύλα, καθώς τα βρόχινα νερά παρέσυραν τους συνδέσμους τους.

Τότε ήταν που το μονοπάτι αποκλείστηκε και ο προπάππος μου αγόρασε το γειτονικό κτήμα με την παρακείμενη παραλία και έφτιαξε έναν δρόμο που οδηγούσε με ασφάλεια στη θάλασσα.

Από τότε το μονοπάτι συνέχισε την κατακρύλα, σε σημείο που όταν πια το γνώρισα εγώ δεν θα μπορούσε κανείς να το αναγνωρίσει ως μονοπάτι. Για κάποιον όμως που γνώριζε το μέρος καλά, ήταν σχετικά βατό, με κάθε επιφύλαξη, και ο κατά πολύ συντομότερος τρόπος να φτάσει κανείς στη θάλασσα. Ο πατέρας μου μου είχε υποδείξει επανειλημμένα τα επικίνδυνα σημεία και με είχε εκπαιδεύσει αυστηρά για την ασφαλή ανάβαση και κατάβαση, για όταν ήμασταν μαζί, για λόγους συντομίας. Η κανονική πρόσβαση στην ακτή ήταν με το τζιπ απ' τον κοινοτικό δρόμο (το γειτονικό κτήμα είχε πια πουληθεί), αλλά στην αγαπημένη μας μικρή παραλία μπορούσε να πάει κανείς μόνο διά θα-

λάσσης. Με είχε βάλει να υποσχεθώ ότι ποτέ δεν θα έπαιρνα το μονοπάτι μόνη μου, αλλά τέτοιες υποσχέσεις είναι φτιαγμένες για να αθετηθούν. Τα καλοκαίρια μετά το 1946, όταν επέστρεψε η Ντόρα και η ζωή μου άλλαξε κατά τόσο δραματικό τρόπο, μόνο το μονοπάτι των βράχων μου πρόσφερε ευκαιρία ελευθερίας.

Στη σπηλιά

ΓΙΑ ΝΑ ΦΤΑΣΩ ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗ έπρεπε να περιμένω να απομακρυνθεί ο κηπουρός. Αλλιώς δεν υπήρχε περίπτωση να περάσω χωρίς να με αντιληφθεί, έστω κι έτσι μισότυφλος που ήταν. Για πρώτη φορά λοιπόν, εκείνο το καλοκαίρι, σκαρφάλωσα πάνω απ' τα σωριασμένα λιθάρια της μεγάλης κατολίσθησης και κατευθύνθηκα προς το μυστικό κρησφύγετό μου. Μετά στριμώχτηκα για να περάσω ανάμεσα από τους δυο βράχους φρουρούς —χωρούσα ακόμα αλλά με λίγο ζόρι— και με σχετικό καρδιοχτύπι αντιμετώπισα το πιο επικίνδυνο κομμάτι. Έπρεπε να κατέβω τσουλώντας σε έναν ψηλό βράχο με επικίνδυνη κλίση, και να φρενάρω στα μισά του, πηδώντας πλαγίως πριν με παρασύρει η κατηφόρα, για να φτάσω, λίγο πιο χαμηλά, στην «Πύλη», τη μεγάλη κοτρώνα που έκρυβε την είσοδο της σπηλιάς.

«Αλτ! Πυροβολώ!»

Πάγωσα. Η βραχνή αντρική φωνή ήταν άγνωστη, κι όμως για ένα δευτερόλεπτο μου φάνηκε παράξενα οικεία.

Ο τόνος ήταν ήρεμος. Η πρώτη τρελή σκέψη που πέρασε απ' το μυαλό μου ήταν «Είναι ο Daddy, και θα με σκοτώσει». Τρέμοντας, έκανα ένα βήμα πίσω και μερικά χαλίκια γλίστησαν κάτω απ' τα πόδια μου.

«Ακίνητος! Ψηλά τα χέρια!» Αυτή τη φορά ήταν διαταγή. «Τώρα κατέβα. Πολύ αργά».

Η φωνή του ερχόταν απ' την είσοδο της σπηλιάς, πίσω απ' την Πύλη. Δεν έμοιαζε καθόλου με του πατέρα μου. Δεν τον έβλεπα, και αποκλείεται να με έβλεπε εκείνος.

«Με τα χέρια ψηλά πώς θα πιαστώ να κατέβω;» Η φωνή μου έτρεμε.

Ακολούθησε σιωπή και μετά, σε πιο χαλαρό τόνο. «Είσαστε μόνη; Ποια είστε;»

«Με λένε Ανθή Βελισσάρη. Απάνω είναι το σπίτι μου. Είμαι μόνη». Τι βλακεία! Έπρεπε να πω ότι είναι κι άλλοι. Θα με σκοτώσει, σκέφτηκα. «Είμαι παιδί» τραύλισα, μισώντας τη δειλία μου.

Τότε φάνηκε, στο άνοιγμα πίσω απ' την Πύλη. Ένας... παπάς, ψηλός και αδύνατος, με πυκνά γκριζα μαλλιά και γένια, και τα πιο θλιμμένα, τα πιο συμπονετικά μάτια που είχα δει ποτέ. Μείναμε να κοιτάζουμε ο ένας τον άλλο και, αργά, κατέβασα τα χέρια μου.

«Οντως παιδί» είπε, κι αναστέναξε, αλλά τα μάτια του έμοιασαν να χαμογελούν. «Χαίρω πολύ, Ανθή Βελισσάρη. Κατέβα να γνωριστούμε. Μην ανησυχείς, δεν έχω πιστόλι».

Νομίζω πως εκείνη ήταν η στιγμή που άρχισα να τον αγαπώ. Και συνειδητοποίησα ότι είχα αρχίσει να μιλάω, ενώ εκείνη την εποχή το να μιλάω ήταν κάτι που απέφευγα.

Μετά την πρόσκλησή του είχε κάνει δυο βήματα πίσω, κι εγώ, τσουλώνοντας βιαστικά, προσγειώθηκα άτσαλα και τελειώς αναξιοπρεπώς στα πόδια του. Ευτυχώς δεν επιχειρήσε να με βοηθήσει να σηκωθώ. Μόνο όταν ήμουν πια όρθια και είχα ξεσκονιστεί και σκουπίσει κάπως τα χέρια μου στο ήδη βρόμικο σορτς μου, με πλησίασε τείνοντας το χέρι, επίσημα, σαν να μας είχαν μόλις συστήσει σε δεξίωση. Αναρωτήθηκα μήπως έπρεπε να το φιλήσω και να ζητήσω ευλογία. Ευτυχώς ήταν απλή χειραψία. Παραλίγο να με πιάσουν τα γέλια όταν έκλινε το κεφάλι πάνω απ' το χέρι μου, λες και ήμουν μεγάλη κυρία. Ύστερα έκανε μια ευγενική χειρονομία, καλώντας με να κάτσω σ' έναν βράχο. Σαν στο σπίτι του, δηλαδή. Αυτό άρχισε λίγο να με εκνευρίζει.

Όταν κάθισε, μαζεύοντας και αγκαλιάζοντας τα μακριά του πόδια, στον μικρό και άβολο βράχο, με κοίταζε από χαμηλά. Μου είχε δώσει τη μόνη καλή θέση. Έβγαλα τα γυαλιά μου, και άρχισα να τα καθαρίζω απ' το αλάτι με την άκρη του πουκαμίσου μου. Έτσι δεν χρειαζόταν να τον κοιτάξω.

«Νομίζω είμαι φιλοξενούμενός σου. Πρέπει να ζητήσω

συγγνώμη που ήρθα έτσι απρόσκλητος, αλλά είχα την εντύπωση ότι δεν ερχόταν κανείς στη σπηλιά. Μόνο αφού έφτασα βρήκα τα πράγματά σου και κατάλαβα το λάθος μου, αλλά ήταν πια αργά για εναλλακτικά σχέδια».

Μιλούσε μ' έναν επίσημο παλαιοκαιρίστικο τρόπο, με κάποια αμυδρή προφορά, όχι ξένη αλλά όχι και συνηθισμένη.

«Κανείς δεν ξέρει ότι έρχομαι. Είναι απαγορευμένο. Θα έβρισκα μεγάλο μπελά έτσι και το μάθαιναν».

«Δεν θα το πω σε κανέναν» είπε ήρεμα.

«Το ξέρω».

Μείναμε σιωπηλοί. Έκανα προσπάθεια να μην κοιτάξω γύρω μου αλλά και μόνο με την περιφερική όραση είχα δει αρκετά. Είχε καθαρίσει την περιοχή μπροστά στην είσοδο της σπηλιάς. Κανονικά θα είχε μαζέψει ένα σωρό σκουπίδια — πούσια και πούπουλα, ξερόκλαδα και κουκουνάρια, και ό,τι άλλο είχε κουβαλήσει ο άνεμος στους μήνες της απουσίας μου. Στη σκιά ήταν μια στάμνα βουλωμένη μ' ένα κλειστό κουκουνάρι. Στον ήλιο, ένα γκριζο πουκάμισο ήταν απλωμένο να στεγνώσει. Ο άγνωστος ζούσε εδώ... κρυβόταν εδώ. Είχε περισσότερους λόγους από εμένα να φοβάται την ανακάλυψη. Ήταν στο έλεός μου. Ήξερα τι έπρεπε να πω, αλλά δεν βιάστηκα να το κάνω.

«Ούτε εγώ θα πω σε κανέναν για σας» είπα τελικά.

«Ευχαριστώ».